

JINOYAT QONUNCHILIGIDA VOYAGA YETMAGANLARNING HUQUQ VA MAJBURIYATLARI

Esonaliyeva Gulnoza Dilmurod qizi
O'zbekiston Milliy universiteti Ijtimoiy fanlar
fakulteti 2-bosqich talabasi.

Annotatsiya

Ushbu maqolada jinoyat qonunchiligida voyaga yetmaganlarning huquq va majburiyatlari, ularga nisbatan qo'llaniladigan jazo choralari, ularning miqdori va muddatlari, ehtiyot choralari hamda ularning mohiyati haqida xulosa, taklif va tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar : jinoyat, jazo choralari, ehtiyot choralari, voyaga yetmaganlar tushunchasi, jarima, axloq tuzatish ishlari, qamoq, majburiy jamoat ishlari.

Huquqbuzarliklarning xususiyati va belgilariga qarab to'rtta guruhga ajratib olish mumkin. Bular: jinoiy, ma'muriy, intizomiy va fuqaroviy huquqbuzarliklardir. Ana shu huquqbuzarliklar ichida bir-biriga nisbatan o'xshashroq bo'lgani jinoiy va ma'muriy huquq buzarliklardir. Ularning tajovuz qilish obyektlari ham ko'p hollarda bir xil. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 2-moddasida jinoyat qonuni bilan qo'riqlanadigan obyektlar ko'rsatilgan bo'lib, shaxsni, uning huquq va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muhitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzdan qo'riqlash nazarda tutilsa, Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 10- moddasida shaxsga, fuqarolarning huquqlariga va erkinliklariga, mulkchilikka, davlat va jamoat tartibiga, tabiiy muhitga tajovuz qiluvchi qonuniy aybli qilmishlar nazarda tutiladi. Jinoiy javobgarlik jinoyat kodeksida ta'qiqlangan qilmish sodir etilgan taqdirdagina qo'llanadigan javobgarlikning eng og'ir turidir.¹

O'zbekiston Respublikasining amaldagi jinoyat kodeksi 16- moddasida, jinoyat uchun javobgarlik — jinoyat sodir etishda ayb dor bo'lgan shaxsga nisbatan sud tomonidan hukm qilish, jazo yoki boshqa huquqiy ta'sir chorasi qo'llanilishida ifoda lanadigan jinoyat sodir etishning huquqiy oqibatidir, deb yozilgan. Jinoyat sodir qilish paytida qonunda belgilangan yoshga yetgan shaxslargina jinoyatning subyeksi bo'ladilar. Qonunda belgilangan yoshga yetmagan kichik yoshdagilar o'zlarining yoshi, ruhiy va jismoniy rivojlanishi jihatidan o'z qilmishlari uchun hali to'la javob

¹ Konstitutsiyaviy huquq. Ensiklopedik lug'at. B.Mustafoyev – Toshkent: “O'zbekiston nashriyoti”, 2006-yil. – 584 bet.

bera olmaydilar, o'z harakat (yoki harakatsizlik)larini to'la boshqara olmaydilar. O'n to'rt yoshga to'lmaganlar kichik yoshdagilar hisoblanib, o'z harakatlarining ijtimoiy xavfliligini, jinoyat ekanligini (javobgarlikni og'irlashtiradigan holatlarda qasd dan odam o'ldirish bundan mustasno) hali to'la anglab yeta olmaydi. O'n to'rt yoshga to'lganlar esa ayrim qilmishlarning jinoyat ekanligini angelaydi, o'z harakatlarini to'la boshqara oladi. Shuning uchun jinoyat kodeksining 17-moddasida o'n to'rt yoshdan jinoyat subyekti bo'lishi mumkin bo'lgan jinoyatlarning ro'yxati berilgan. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida o'n sakkiz yoshga to'lmagan jinoyat sodir etgan shaxslarga jarima axloq tuzatish ishlari, qamoq, ozodlikdan mahrum qilish kabi asosiy jazolar qo'llanilishi mumkin.²

Voyaga yetmaganlarga qo'shimcha jazolar tayinlanishi mumkin emas.

Jinoyat kodeksida voyaga yetmaganlarning jinoyat sodir etishi jazoning yengillashtiruvchi holati (55- modda), yosh bola shaxsiga nisbatan jinoyat sodir etish, jinoyatni og'irlashtiruvchi holat deb belgilanadi. Endi har bir jazo chorasi haqida alo hi da to'xtalib o'tsak:

Jarima — bu jinoyat qilgan insondan davlat hisobiga pul undirishdir.

Jarima faqat 16 yoshga to'lgan voyaga yetmaganlargagina eng kam oylik ish haqining ikki baravaridan yigirma baravarigacha miqdorda tayinlanadi.

Axloq tuzatish ishlari jazosi — mehnatga qodir, voyaga yetmaganni mehnatga majburan jalb qilishdan iborat. Voyaga yetmaganlarga bu jazo turi bir oydan bir yilgacha muddatga tayinlanadi.

Ozodlikni cheklash — bu jazo voyaga etmagan maxbuslarga nisbatan asosiy jazo chorasi sifatida 6 oydan 2 yilgacha muddatga belgilanadi.

Majburiy jamoat ishlari — faqat mehnatga layoqatli voyaga yetmaganlarga nisbatan 60 soatdan 240 soatgacha bo'lgan muddatga tayinlanadi.

Ozodlikdan mahrum qilish — bu jazo turi voyaga yetmaganlarga nisbatan 6 oydan 10 yilgacha muddatga tayinlanadi.

Umuman, ozodlikdan mahrum qilish 13 yoshdan boshlab qo'llaniladi. Bunda jazolanuvchilarning jinsi ham e'tiborga olinadi. 18 yoshga to'lmagan erkaklarga ozodlikdan mahrum qilish jazosini umumiy yoki kuchaytirilgan tartibli tarbiya koloniyalarida o'tash tayinlanadi. Qizlarga nisbatan esa, jazoni umumiy tartibli tarbiya koloniyalarida o'tash tayinlanadi.

Sud voyaga yetmaganlarga jazo tayinlashda, voyaga yetmaganlarning rivojlanganlik darajasi, turmush sharoiti va tarbiyasini, sog'lig'ini, katta yoshdagilarning ta'sirini, o'z xatti-harakati ahamiyatini to'liq anglamasligini

² 22.09.1994. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi <https://lex.uz/docs/-111453>

aniqlasa, jazo majburiy chora bilan almashtiriladi. Voyaga yetmaganlarga nisbatan kattalarning (18 yoshdan oshgan) mas'uliyatlari ham oshirilgan. Xususan, kattalar voyaga yetmaganlarni tilanchilikka, spirtli ichimliklar ichishga jalb qilsa 3 yilgacha, giyohvand moddalar iste' mol qilishga jalb qilsa 3 yildan 5 yilgacha, jinoyat sodir etishga jalb qilsa, 5 yildan 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadilar. Muayyan shaxsni, ayniqsa, voyaga yetmagan shaxsni, jinoiy javobgarlikka tortish uchun sodir qilgan jinoyatini isbotlovchi hujjatlar yetarli, asoslantirilgan, yuridik jihatdan ahamiyatga ega bo'lgan bo'lishi kerak. Jinoyat qilgunga qadar o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxsning jinoyati haqidagi ishlar bo'yicha quyidagilar ham aniqlanishi lozim:

- 1) ayblanuvchining aniq yoshi (tug'ilgan yili, oyi, kuni);
- 2) uning shaxsiga xos xususiyatlar va salomatligi holati;
- 3) uning turmush va tarbiyalanish sharoitlari;
- 4) katta yoshli dalolatchilar va boshqa ishtirokchilarning bor yoki yo'qligi.

Voyaga yetmaganning jinoyatlari haqidagi ishni yuritishda qonuniy vakilning yoki vasiylik va homiylik organining vakilining qatnashishi shart. Shu bilan birga voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishda himoyachi ham ishtirok etishi lozim.³ Voyaga yetmagan gumon qili nuv chini, ayblanuvchini so'roq qilishga ketgan umumiy vaqt, kun davomida dam olish va ovqatlanish uchun bir soatlik tanaffusni hisobga olmaganda, olti soatdan oshmasligi kerak. Sud voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar ko'riladigan vaqt va joy haqida ularning ota-onasini, ota-ona o'rnini bosuvchi shaxslar ni, voyaga yetmaganlar o'qigan yoki ishlagan korxonani, muassasani, tashkilotni, voyaga yetmaganlarning ishi bilan shug'ullanuvchi komissiyani, zarur bo'lsa, boshqa tashkilotlarni ham xabardor qiladi. Sud bu tashki lotlarning vakillarini, sudlanuvchining vasiy yoki homiysini sud majlisiga chaqirishga haqlidir. Voyaga yetmagan ayblanuvchiga nisbatan qo'llaniladigan ehtiyot choralari Jinoyat protsessual Kodeksining 236-moddasida nazarda tutilgan asoslar bo'lgan taqdirda ehtiyot chorasini sifatida qamoqqa olish voyaga yetmagan shaxsga nisbatan faqat unga besh yildan ortiq muddatga ozodlik dan mahrum qilish tayinlanishi mumkin bo'lgan qasddan jinoyat sodir etganlikda ayb e'lon qilingan hamda ayblanuvchining munosib xulq-atvor da bo'lishini boshqa ehtiyot choralari ta'minlay olmay dikan taqdirda qo'llanilishi mumkin.

Voyaga yetmagan shaxsga ayblov e'lon qilish vaqtida himoyachi bilan bir qatorda voyaga yetmagan shaxsning qonuniy vakili ham ishtirok etishi mumkin. Voyaga

³ Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарх. Махсус қисм. Рустамбоев М.Х. 2016. - TSUL – Library <https://library-tsul.uz/uzbekiston-respublikasining-zhinoyat-kodeksiga-shar-mahsus-ism-rustamboev-m-h-2016/>

yetmagan ayblanuvchiga nisbatan ehtiyot choralari qo‘llanilgani to‘g‘risida uning qonuniy vakiliga, agar bunday vakil bo‘lmasa, boshqa qarindoshlariga xabar qilinadi. Voyaga yetmagan shaxs otaonasining, homiylar, vasiylarning qaroviga yoki, basharti u bolalar muassasasida tarbiyalanayotgan bo‘lsa, shu muassasa rahbarlarining qaroviga ham berilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati :

1. Konstitutsiyaviy huquq. Ensiklopedik lug‘at. B.Mustafojev – Toshkent: “O‘zbekiston nashriyoti”, 2006-yil. – 584 bet.
2. 22.09.1994. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi <https://lex.uz/docs/-111453>
3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексига шарҳ. Махсус қисм. Рустамбоев М.Х. 2016. - TSUL – Library <https://library-tsul.uz/uzbekiston-respublikasining-zhinoyat-kodeksiga-shar-mahsus-ism-rustamboev-m-h-2016/>

